

Čo s osídlením a vidiekom? Príklady z minulosti

Mestá dnešných čias sa vôbec nepodobajú na projekty renesančných a neskorších utopistov, ani na také realizácie smelých projektov ako boli Petrohrad alebo Washington. Nové brazílske hlavné mesto Brasília od architektov Oscara Niemeyera a Lucia Costu bolo postavené pred niekoľkými desaťročiami ako obdivuhodné urbanistické dielo. Vedľa neho však už stihli žiť, bez plánu, vyrásť rozsiahle štvrte chudoby. Veľkomestá, najmä na severoamerickom kontinente,

Modlitebňa v kolónii Miloslavov

sa menia na „sídlnú kašu“ v dĺžke stovák kilometrov. Mesto dnešných čias stráca svoju identitu. Ekológ Jan Keller napísal: „Dnešná svetová politika a ekonomika je strhnutá nezmyselnou logikou budovania umelej zemegule diaľnic, letísk a mrakodrapov do křča, ktorý stále zjavnejšie odhaľuje jej úplnú zvrátenosť.“ Podľa srbského

nemohli mať tušenia o tom, čo raz vznikne z barbarského nakopenia ľudí.“

V časoch, keď vyšli Čapkové eseje o problémoch (veľkých) miest, v Československu sa uskutočňoval program tzv. vnútornej kolonizácie. Jedným z hlavných teoretikov vnútornej kolonizácie a reagrarácie, t. j. návratu obyvateľov k pôde a vidieckemu prostrediu, bol Milan Hodža, posledný premiér prvej republiky predtým, ako ju pochoval príznak Mníchovského diktátu. Niekoľko rokov bol aj československým ministrom poľnohospodárstva. V tých časoch už napr. Britské ostrovy mali svoje skúsenosti s bezohľadným obetovaním vidieka vidine industrializácie, jeho devastáciou a útekem obyvateľstva do miest, do sociálne neúnosných podmienok. Hodža pripomínal, že o nevýhodách nepremyslenej industrializácie sa hovorilo už pred 1. svetovou vojnou. Poukazoval na to, že intenzívna industrializácia prispela k vyľudňovaniu vidieka. Reagrarácia a vnútorná kolonizácia boli súčasťou osídľovacieho procesu, ktorý znamenal návrat ľudí k pôde. Nešlo o zvyšovanie poľnohospodárskej výroby za každú cenu. Hodža zdôrazňoval hľadisko sociálne a populačné. Išlo o pozdvihnutie roľníckeho stavu. Drobný

referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave. Na Slovensku v priebehu reformy vzniklo 61 osídľovacích skupín; v niektorých prípadoch to znamenalo rozšírenie pôvodných obcí, inde vznikli samostatné osady. Do konca roku 1937 vzniklo na Slovensku 2 017 kolonizačných usadlostí.

Štátny pozemkový úrad vypracovával pre kolónie zastavovacie plány. Niektoré z nich mali pravidelný, iné menej pravidelný pôdorys. Nové osady sa vytvárali na voľných priestranstvách, ale podľa možnosti v blízkosti komunikačnej siete. V kolóniách sa zabezpečili stavebníci aj pre spolkový dom, školu, kostol, cintorín, byty živnostníkov, učiteľov a pod. Pre vybudovanie nových

Dom v kolónii Blahová

usadlostí bolo vypracovaných 37 rozličných typov obytných a hospodárskych stavieb, z ktorých bolo najčastejšie použitých 19 a 7 typov stodôl. Zastavaná plocha a pohybovala od 100 do 260 m². Výber jednotlivých typov ponechali na kolonistov s ohľadom na výmeru pridelenej pozemku a ich finančné prostriedky. Kolonista mohol stavať aj podľa svojho vlastného plánu, schváleného Štátnym pozemkovým úradom. Plány vypracovávali aj stavitelia

Dom v kolónii Bellova ves

kolonista na vidieku, majiteľ usadlosti mal získať lacné a zdravé bývanie a určitú potravinovú sebestačnosť. Hodža bol proti voľnej hre síl na pozemkovom trhu, zdôrazňoval potrebu ochrany poľnohospodárskeho rodinného podniku, ktorý je jadrom poľnohospodárstva, najmä proti zásahom

špekulatívneho kapitálu. Pôda podľa Hodžu nie je tovarom a štát nemôže byť iba trpným divákom živelných presunov. Politická demokracia sa opiera o demokraciu hospodársku.

Krátko po skončení 1. svetovej vojny a vzniku Československej republiky sa začala uskutočňovať pozemková reforma a na ňu nadväzoval program vnútornej kolonizácie. Nové poľnohospodárske sídla – kolónie sa zakladali na základe zákonov z rokov 1919 – 1922. Kolonizáciu na Slovensku mal na starosti

Dom v kolónii Buzitka – Nový sad

a murárski majstri. Súčasťou dispozície boli obyčajne dve izby, kuchyňa, sieň, komora, stajňa, prípadne ďalšie priestory. V pôvodných úvahách o výstavbe kolónii sa pripúšťali možnosti využiť na steny domov rozličné druhy stavebných materiálov. Nakoniec sa však väčšinou stavalo z pálených tehál, ale v menšej miere aj z hlinených váľkov alebo nabíjanej hliny (najmä tam, kde si domy stavali kolonisti sami). Stropy v obytných miestnostiach boli trámové, v stajni a pivnici klenuté

Dvor domu v Kolónii Blahová

urbanistu Bogdana Bogdanoviča „dnešné mestá sú nenásytnými krajinožrúťmi“. Architekt – urbanista svetového mena Le Corbusier sa už dávno vyslovil, že „kríza ľudstva je vo veľkých mestách veľmi zreteľná a pôsobí na celú Zem“. Spisovateľ Karel Čapek za prvej Československej republiky kládol takéto otázky: „Buď sa stane vidiek fabrikou na zrnó, alebo zostane domovom, v ktorom sa žije. ... Pýtam sa, či nie je veľkomestský systém historickým prežitkom čias, ktoré nemali a

do traverz, podlahy v obytných miestnostiach doskové, v stajniach a pivniciach tehlové. Krov tvorili stolice stojaté i ležaté, krytina sa používala pálená škridlová. Vo väčšine usadlostí sa budovali studne s čerpadlom a prípojkou do tajne.

S Hodžovým programom povznesenia vidieka a roľníckeho stavu súvisela napr. aj edícia Knižnica Roľníckej osvety, v ktorej vyšli publikácie ako *Problém reagrarizácie* od ekonóma Rudolfa Brišku alebo *Chráňme pamiatky našich otcov!* od pamiatkára Jána Hofmana. Redaktorom tejto edície bol Dr. Jozef Lettrich (po 2. svetovej vojne predseda Slovenskej národnej rady). V prípade uvedenej Hofmanovej publikácie išlo o príručku so snahou populárnym, prístupným a logickým spôsobom, blízkym chápaniu roľníka, vysvetliť, čo sú pamiatky a prečo ich treba chrániť. Autor sa prihovár na to, aby sa na vidieku využívali tradičné stavebné materiály a krytiny.

O propagáciu rozvoja vidieka v duchu jeho tradičných hodnôt sa pričínala aj Dr. Alica Masaryková, dcéra prvého československého prezidenta T. G. Masaryka, ktorá mala rada Slovensko a často chodievala napr. do Turca; tento kraj poznala od detstva, Masarykovci chodievali na Bystrickú pri Martine už za Rakúsko-Uhorska. Z iniciatívy Dr. A. Masarykovej sa uskutočnil výskum turčianskej dediny Horné Jaseno, ktorá bola v tom čase príkladom stabilného vidieckeho spoločenstva. Tunajší občania boli zvyknutí pracovať spoločne na základe dobrovoľnej dohody, mali jasne vyvinutý zmysel pre rodinu, lásku k pôde a roľníckej práci, neboli tu veľké sociálne rozdiely. Celá dedina bola postavená z drevených domov so šindľovými strechami, spolu so zeleňou vytvárala priaznivý dojem. Autorka výskumu Iva Šmakalová (bola popravená nacistami roku 1942) odporúčala túto dedinu ako príklad a citovala Dr. A. Masarykovú, že treba „ochrániť obce od rozkladných vplyvov pseudocivilizácie“. Dr. A. Masaryková sa zaujímala aj o etnograficky známu dedinu Čičmany; bola iniciátorkou súťaže o najkrajšie vymaľovaný čičmiansky dom, čo malo povzbudiť miestnych obyvateľov v snahe udržiavať vlastné tradície.

K snahám o reformy vývinu osídlenia a regionálneho rozvoja za prvej Čs. republiky možno rátať aj iniciatívne práce Fedora Ruppeldta, ktorý sa zaoberal témou tzv. koncentrácie Slovenska. Študoval problematiku sídelnej a dopravnej siete na Slovensku a v protiklade k bratislavskému centralizmu navrhol vybudovať nové hlavné mesto na strednom Slovensku, v priestore Martin – Vrútky. Toto mesto malo byť podľa neho vzorom sociálne spravodlivého, demokraticky usporiadaného, hygienicky riešeného mestského organizmu. Malo byť vybudované v podobe záhradného mesta. Obytná zástavba nemala presahovať dve podlažia, architektúra mala vyjadrovať slovenský slohový ráz.

Nemenej významnou bola v tých časoch činnosť spoločnosti Národohospodárska župa stredoslovenská so sídlom vo Zvolene, ktorá v protiklade k bratislavskému centralizmu presadzovala rozvoj stredného Slovenska ako svojrázneho celku s využitím všetkých jeho prirodzených podmienok a tradícií. Navrhovala napr. vybudovať nové železničné trate a mala v programe rozličné projekty na oživenie hospodárstva.

Dobre je študovať a pripomínať si príklady z minulosti ako podnety pre dnešok.

Ing. arch. Igor Thurzo
Foto: autor

Dokončenie zo s. 13

dosiahla historický úspech, keď v záverečnom finále náš reprezentant – obec Liptovská Teplička (okres Poprad) skončil hneď za víťaznou juhoatlantskou obcou Sand in Taufers (Taliansko).

Liptovská Teplička presvedčila členov komisie všestranným rozvojom, ktorý sa snaží vyhovieť požiadavkám na poľnohospodárstvo, výstavbu, sociálny, ekonomický a ekologický rozvoj. Príkladným je jednoznačný prechod na biologicko-ekologické hospodárenie na lúčach a pasienkoch už v prvých porevolučných rokoch rozvoja obce, čo poukazuje na zodpovedný prístup k zachovaniu jedinečnej kultúrnej krajiny aj v európskom meradle. Vysokou mierou oslovili komisiu aj ďalšie aktivity, ako podpora vidieckeho turizmu, angažovaná starostlivosť o tradície a tradičnú architektúru, mimoriadne inovatívna škola, výrazné otvorenie sa pre moderné informačno-komunikačné technológie prostredníctvom vlastnej miestnej televízie s týždňovým regionálnym programom a v neposlednom rade príkladná spolupráca s rómskou komunitou, ktorá tvorí 25 % miestneho obyvateľstva a ktorú sa obec snaží integrovať, ale nie asimilovať.

Holandská obec Koudum z provincie Frízsko zvíťazila v 9. ročníku tejto súťaže, a tým pádom jej pripadla úloha zorganizovať slávnosť pre ďalší ročník súťaže. Koncom septembra 2008 sa stala dejiskom nielen slávnostného aktu odovzdávania ocenení, ale aj centrom niekoľkodňového bohatého kultúrno-spoločenského programu, ktorý pre zhromažďovanie účastníkov z 29 európskych krajín a regiónov pripravili domáci obyvatelia. Celá dedina žila touto európskou slávnosťou – domáci obyvatelia si veľmi originálnym spôsobom vyzdobili svoje predzáhradky – na jednej ulici to boli zajace najrôznejších tvarov a veľkostí, inde tabule s rôznymi prísloviami a porekadlami. Azda najoriginálnejšia bola „trpasličia“ ulica – každá predzáhradka zobrazovala určitý výjav zo života škriatkov – školu, orchester, nemocnicu a pod. V uličkách dedinky si rozložili svoje stánky najrôznejší umelci a remeselníci – okrem predaja výrobkov, bolo možné zblízka sledovať ich výrobu a dokonca si aj vyskúšať svoje vlastné remeselné zručnosti. Na každom rohu predvádzali svoje muzikantské, spevácke a tanečné schopnosti domáce aj zahraničné súbory. Večer patril priam olympijskému nástupu všetkých účastníkov na miestnom štadióne za sprievodu originálnych dychových kapiel, ktoré okrem hráčskeho umenia predviedli aj svoje tanečné schopnosti.

Druhý deň dopoludnia bol pracovný. Účastníci sa rozdelili do viacerých skupín a zúčastnili sa rôznych workshopov. V popoludňajších hodinách sa všetci účastníci zišli v miestnej športovej hale na veľkej európskej slávnosti, v ktorej bola koncipovaná tak, aby v nej bola adekvátnym spôsobom zdôraznená kultúrna, jazyková rôznorodosť Európy. V programe odzneli zdravice v

9 jazykoch súťažiacich obcí, porotcovia čítali svoje hodnotenia a ocenenia takisto v jazyku tej-ktorej dediny. Pre každého jedného účastníka znamenalo veľkú česť prebrať ocenenie z rúk splnomocnenca holandskej kráľovnej Beatrix pre provinciu Frízsko. Následná veselica len zdôraznila kultúrnu rôznorodosť a zároveň blízkosť národov a regiónov Európy. Univerzálnym jazykom bola hudba a gastronómia. Všetky súťažiace obce sa vo svojich stánkoch prezentovali svojimi regionálnymi špecialitami, hudobníci z rôznych regiónov dokázali spoločne muzicírovať. Slávnostný večer však nebol len o zábave, ale aj o nadväzovaní kontaktov. Starosta Liptovskej Tepličky nadviazal priateľské kontakty so spolusúťažiacimi obcami – z Poľska, Maďarska, Českej republiky, ale aj s víťaznou tírolskou obcou – všetkých pozval na Folklórne slávnosti pod Kráľovú hoľou a všetci pozvanie s radosťou prijali. Slovenský folklór, gastronomické špeciality, pohostinnosť a srdečnosť Liptovskotepličanov zaujali mnohých prítomných.

Ivona Cimermanová (Slovensko) a Carlo Lejeune (Belgicko) čítajú zdravice súťažiacim obciam v ich rodných jazykoch (foto: Ľ. Rešovská)

Liptovskej Tepličke sa podarilo urobiť naozaj skvelý dojem. Nielen porotcovia, ktorí v rámci desiatich ročníkov súťaže mali možnosť spoznať množstvo európskych dedín a mohli tak porovnávať, boli z L. Tepličky a z toho, čo sa tam podarilo, uveličení. Liptovská Teplička sa dokázala presadiť v silnej konkurencii západoeurópskych dedín, ktoré majú podstatne iné spoločenské, politické či finančné podmienky na rozvoj. Aj keď leží ďaleko od ruchu miest a kultúrno-spoločenského života, ľudia tu chcu žiť a pracovať, a pritom nezabúdajú ani na dedičstvo svojich predkov. Ich starostlivosť a udržiavanie historických krajinných štruktúr je aj v európskom meradle ojedinela.

Úspech Liptovskej Tepličky by mal byť povzbudením aj pre tohtoročného víťaza Dobrú Nivu. Aj keď sú kritériá medzinárodnej súťaže pomerne náročné, Dobrá Niva sa ich nemusí obávať, veď sa môže pochváliť mnohými pozoruhodnými a nasledovateľnými aktivitami a projektmi, ktoré je potrebné prezentovať a šíriť na európskej úrovni. Na prahu aktuálneho 11. ročníka súťaže o Európsku cenu obnovy dediny želim Dobrej Nive veľa chuti, trpezlivosti a úsilia s prípravou svojej účasti v súťaži a veľa úspechov, zážitkov, skúseností a kontaktov, ktoré im prezentácia v európskej súťaži prinesie.

Ing. Ivona Cimermanová
Slovenská agentúra životného prostredia Banská Bystrica
členka medzinárodnej jury súťaže o Európsku cenu obnovy dediny